

МАРКАЗИЙ БАНК МАКРОПРУДЕНЦИАЛ СИЁСАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ СИЁСАТИ

Тоиров Аббор Рустам ўгли
Банк молия Академияси магистранти

Аннотация. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Макропруденциал сиёсат асослари бири банк тизими барқарорлигини таъминлашдан иборатдир. Макропруденциал сиёсатнинг аҳамияти, унинг мақсадлари, воситалари ҳамда амалга оширилишини белгилаб олиш Макропруденциал сиёсат асосларининг бош мақсади ҳисобланади. Марказий банкнинг Макропруденциал сиёсати асосларини ишлаб чиқишнинг муҳим жиҳатларидан бири, унинг кенг жамоатчилик учун очиклигини таъминлаш ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида, макропруденциал сиёсатнинг Ўзбекистон молия тизимидаги ўрнини тушунишга ҳамда шаффоф коммуникация сиёсатини юритишга хизмат қилади. Макропруденциал сиёсатнинг бош мақсади Ўзбекистонда молия тизимининг барқарорлигини таъминлашга ҳисса қўшишдир.

Калит сўзлар: Макропруденциал сиёсат, банк тизими, Марказий банк, тизимли хатарлар, Макропруденциал сиёсат воситалари, Молиявий барқарорлик, Пул-кредит сиёсати.

Аннотация. *Одной из основ Макропруденциальной политики Центрального банка Республики Узбекистан является обеспечение стабильности банковской системы. Определение значения макропруденциальной политики, ее целей, средств и реализации является основной целью основ макропруденциальной политики. Одним из важных аспектов разработки основ макропруденциальной политики Центрального банка является обеспечение ее открытости для широкой общественности. Это, в свою очередь, служит для понимания роли макропруденциальной политики в финансовой системе Узбекистана и проведения прозрачной коммуникационной политики. Основной целью макропруденциальной политики является развитие содействия устойчивости финансовой системы Узбекистана.*

Ключевые слова: *Макропруденциальная политика, банковская система, Центральный банк, системные риски, Инструменты*

макропруденциальной политики, Финансовая устойчивость, Денежно-кредитная политика.

Abstract. *One of the foundations of the Macroprudential policy of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan is to ensure the stability of the banking system. Determining the importance of macroprudential policy, its goals, means and implementation is the main goal of the basics of macroprudential policy. One of the important aspects of the development of the Central Bank's macroprudential policy framework is to ensure its openness to the general public. This, in turn, serves to understand the role of macroprudential policy in the financial system of Uzbekistan and to conduct a transparent communication policy. The main goal of macroprudential policy is to contribute to the stability of the financial system in Uzbekistan*

Keywords: *Macroprudential policy, banking system, Central Bank, systemic risks, Macroprudential policy tools, Financial stability, Monetary policy.*

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг (Марказий банк) асосий мақсадларидан бири банк тизимининг барқарорлигини таъминлашдан иборатдир (“Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги Қонун, 5-модда). Ушбу мақсаддан келиб чиқиб Марказий банк доимий равишда тизимли хатарларни олдини олишга қаратилган макропруденциал сиёсат воситаларидан фойдаланиб келади. Ўзбекистонда молия тизимида муҳим ислохотлар, хусусан банклар фаолиятининг трансформацияси, йирик давлат банкларини хусусийлаштириш жараёнлари амалга оширилмоқда. Давом этаётган ушбу ислохотлар банк тизимида юқори рақобатни шакллантирган ҳолда банкларнинг таваккалчиликка бўлган мойиллигининг ошишига олиб келиш эҳтимоли юқори. Бундан ташқари, келажакда иқлим ўзгаришининг молиявий барқарорликка таъсири билан боғлиқ вазият тобора мураккаблашиб бориши кутилмоқда. Бу эса, Марказий банк ўзининг макропруденциал сиёсат ёндашувини аниқ белгилаб олишини тақозо этмоқда.

Шунга кўра, кутилаётган хатарларнинг олдини олиш, уларга жавобан самарали чоралар кўриш мақсадида ҳамда Халқаро валюта жамғармасининг тавсиясига кўра Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Макропруденциал сиёсат асослари белгиланмоқда. Марказий банкнинг Макропруденциал сиёсат асослари кенг эътироф этилган халқаро стандартларга, хусусан, Банк назорати бўйича Базел қўмитаси (БНБК), Халқаро валюта жамғармаси (ХВЖ) ва Молиявий барқарорлик кенгаши (МБК) стандартларига мувофиқ ишлаб чиқилган. Макропруденциал сиёсат

асослари Марказий банк томонидан Ўзбекистонда молия тизими барқарорлигини таъминлашга қаратилган макропруденциал сиёсатни амалга оширишнинг умумий концепциясини белгилаб беради. Макропруденциал сиёсатнинг аҳамияти, унинг мақсадлари, воситалари ҳамда амалга оширилишини белгилаб олиш Макропруденциал сиёсат асосларининг бош мақсади ҳисобланади. Марказий банкнинг Макропруденциал сиёсати асосларини ишлаб чиқишнинг муҳим жиҳатларидан бири, унинг кенг жамоатчилик учун очиқлигини таъминлаш ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида, макропруденциал сиёсатнинг Ўзбекистон молия тизимидаги ўрнини тушунишга ҳамда шаффоф коммуникация сиёсатини юритишга хизмат қилади. Ўзбекистонда молия тизими активларининг қарийб 97 фоизи банклар ҳисобига тўғри келади, бу эса макропруденциал сиёсатни амалга оширишда банк тизими ўта муҳимлигини англатади. Макропруденциал сиёсат - бу тизимли хатарларни макропруденциал воситалар ёрдамида чеклашга қаратилган чора-тадбирлар мажмуидир (IMF 2013).

Тизимли хатарлар икки хил кўринишда юзага келиши мумкин:

- йиллар давомида йиғилиб борадиган хатарлар (даврий тизимли хатарлар);
- молиявий ташкилотлар ўртасидаги бевосита ёки билвосита муносабатлар билан боғлиқ хатарлар (таркибий тизимли хатарлар). (IMF-BIS-FSB 2016).

Даврий тизимли хатарлар молиявий ташкилотлар ва уларнинг мижозларида аста-секинлик билан тўпланувчан ва проциклик характериға эға. Банклар томонидан кредитларнинг ажратилиши активлар нархининг ошишиға сабаб бўлади. Кўп миқдордаги кредитларнинг ажратилиши ҳамда сабаб-оқибат занжир узлуксизлигининг давом этиши активлар нархининг янада тезроқ ошишиға олиб келади.

Таркибий тизимли хатарлар молиявий ташкилотлар ўртасидаги бевосита ҳамда бир хил ёки ўхшаш активларға доир таваккалчиликлар орқали билвосита алоқаларда юзаға келади. Бевосита алоқалар қарз берувчи ва қарз олувчи молиявий ташкилотлар ўртасидаги турли шартномавий муносабатларда намоён бўлади. Нархи ўзаро бир-бириға боғлиқ бўлган бир хил ёки ўхшаш активларға нисбатан молиявий ташкилотларнинг таваккалчилиги билвосита алоқаларни ифодалайди. Шундан келиб чиқиб, **Марказий банкнинг макропруденциал чора-тадбирларининг мақсади молия тизимидаги ҳар қандай хатарларни бартараф этиш эмас, балки фақатгина тизимли хатарларни чеклаш** ҳисобланади. Макропруденциал сиёсатнинг бош мақсади **Ўзбекистонда молия тизимининг**

барқарорлигини таъминлашга ҳисса қўшишдир. Молия тизими барқарорлиги иқтисодий ўсишга эришишнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Ўз навбатида, бош мақсадга эришиш учун бир нечта оралик мақсадларни аниқлаб олиш зарур. Шунга кўра, Марказий банк томонидан Ўзбекистон молия тизимининг ўзига хос хусусиятлари ва халқаро тажрибани инобатга олган ҳолда, макропруденциал сиёсатнинг бешта оралик мақсадлари белгиланган.

Лeverаж ва кредитлар ўсиш суръатини молиявий барқарорликка салбий таъсирини олдини олиш. Иқтисодиётда кредитларнинг кескин ўсиши активлар нархларининг ошишига олиб келади. Иқтисодиётнинг қисқариш даврида активлар нархининг пасайиши активлар бозорида “пуфакчалар” пайдо бўлишига сабаб бўлади. Бу эса, молиявий инқирозларга олиб келувчи асосий сабаблардан бири ҳисобланади. Юқори лeverаж эса, бу инқирозларнинг хавфини янада кучайтириш хусусиятига эга. Шу жиҳатдан, Марказий банк даврий тизимли хатарларнинг олдини олиш ва шокларга банк тизимининг бардошлилигини ошириш мақсадида капитал буферлари ва бошқа воситалардан фойдаланади.

Долларлашувнинг тизимли хатарларини чеклаш. Долларлашув даражасининг юқорилиги нафақат банклар, балки истеъмолчиларда ҳам тизимли хатарлар вужудга келишига сабаб бўлиши мумкин.

Муддатлар ўртасидаги номутаносибликларни ҳамда бозор ноликвидлилигини камайтириш. Қисқа муддатли ва барқарор бўлмаган молиялаштириш манбаларига боғланиб қолиш шошилишч активлар сотуви ҳамда бозор ноликвидлигига олиб келиши мумкин. Макропруденциал чоралар активлар ва мажбуриятлар ўртасидаги даврий номутаносибликларни камайтиришга ва молиявий бозор иштирокчиларининг ликвидлилигини кучайтиришга хизмат қилади.

Тизимли аҳамиятга молик банклар томонидан ҳаддан зиёд кўп хатарлар жамланишининг олдини олиш. Давлат улушига эга бўлган йирик банклар ҳукумат томонидан ҳимоя қилинишига ишонган ҳолда, ҳаддан зиёд хатарларга мойиллиги пайдо бўлади. Ўзбекистонда йирик банкларда давлат улушининг юқорилиги улар фаолиятидаги юзага келиши мумкин бўлган муаммолар бутун молия тизимига таъсир кўрсатади. Шунга кўра, Марказий банк тизимли аҳамиятга молик банклар учун алоҳида капитал буферларни қўллаши мумкин. Макропруденциал сиёсат воситалари аниқланган тизимли хатарларни олдини олишда қўлланилади. Марказий банк ҳар бир оралик

мақсадга эришиш учун бир қатор макропруденциал воситалардан фойдаланади. Бунда, макропруденциал сиёсат воситалари учта турга бўлинади: капитал, ликвидлилик ҳамда қарздорларга йўналтирилган воситалар.

Макропруденциал сиёсат воситаларининг турлари

Капитал воситалари

Контрциклик капитал буфери (CCyB)

Контрциклик капитал буфери биринчи даражали асосий капиталга асосланган восита бўлиб, таваккалчиликка тортилган активларнинг 0-2,5 фоизи оралиғида бўлиши мумкин. Ушбу восита банк тизимида кредитларнинг кескин ўсиши даврида тўпланадиган тизимли хатарларга бардошлилигини ошириш мақсадида фойдаланилади (даврий тизимли хатарлар).

Маҳаллий тизимли аҳамиятга молик банклар учун капитал буфери (D-SIBs)

Маҳаллий тизимли аҳамиятга молик банклар учун капитал буфери ушбу банклар дефолт бўлишининг бутун банк тизими ва реал иқтисодиётга салбий таъсири таъсирларини чеклаш мақсадида ишлатилади.

Маҳаллий тизимли аҳамиятга молик банкларнинг дефолт ҳолатига тушиб қолишининг салбий таъсирлари кредит ташкилотлари ўртасидаги бевосита ёки билвосита алоқалар орқали банк тизимида тарқалади. Ушбу салбий таъсирларни чеклаш мақсадида давлат томонидан кўллаб-қувватланиши ҳисобига ушбу банклар ўзларига янада кўпроқ таваккалчиликни оладилар ва натижада, таваккалчилининг салбий таъсирлари кучайиб боради ("Too Big to Fail" муаммоси).

Тизимли хатар буфери

Тизимли хатар буфери - бу таркибий тизимли хатарларни юмшатиш ва олдини олиш учун мўлжалланган макропруденциал сиёсатнинг капитал воситаси ҳисобланади. Тизимли хатар буфери бошқа макропруденциал капитал воситалари каби иккита трансмиссион канал - бардошлилик ва нарх

каналлари орқали тизимли хатарларни пасайтиради. Бунда трансмиссион канал орқали таркибий тизимли хатарларнинг юзага чиқиши натижасидаги йўқотишларнинг қопланиши ҳисобига молия тизимининг бардошлилигини ошириши мумкин. Тизимли хатар буфери кредит нарҳини ошириш орқали молиявий циклга ҳам таъсир қилиши мумкин (нарх канали).

Левераж коэффиценти

Левераж коэффиценти - бу банк жами активларининг капитал билан таъминланганлик даражасини акс эттирадиган кўрсаткич бўлиб, биринчи даражали капиталнинг умумий активлар ва балансдан ташқари активлар йиғиндисига нисбати сифатида аниқланади.

Ликвидлилик воситалари.

Ликвидлиликни қоплаш меъёри коэффиценти (LCR)

Ликвидлиликни қоплаш меъёри коэффиценти банкларнинг қисқа муддатли ликвидлилик шокларига бардошлилигини оширишувчи восита ҳисобланади. Ликвидлиликни қоплаш меъёри коэффиценти юқори ликвидли активларнинг кейинги 30 кун ичидаги жами соф чиқимга нисбати сифатида аниқланади.

Соф барқарор молиялаштиришнинг меъёрий коэффиценти (NSFR)

Соф барқарор молиялаштиришнинг меъёрий коэффиценти банкларнинг молиялаштириш тузилмаси бардошлилигини ошириш ва барқарор молиялаштиришни таъминлашга хизмат қилади. Соф барқарор молиялаштиришнинг меъёрий коэффиценти барқарор молиялаштиришнинг мавжуд суммасини барқарор молиялаштиришнинг зарур суммасига нисбати сифатида аниқланади. Банк тизимининг асосий функцияларидан бири узоқ муддатли активлар ва қисқа муддатли мажбуриятлар (депозитлар ва бошқа молиялаштириш манбалари) ўртасидаги муддатларни ўзаро мослаштириш ҳисобланади.

Кредитларнинг депозитга нисбати (LTD)

Кредитларнинг депозитга нисбати кўрсаткичининг асосий мақсади жами кредитлар даражасини жами депозитлар даражасига нисбатан чеклаш орқали банк тизимининг бардошлилигини сақлаб қолишдир. Шунинг учун, кредитларнинг депозитга нисбати лимити банкларга барқарор молиялаштириш манбаи сифатида депозитларнинг маълум бир улушига таяниш талабини юклайди.

Қарздорларга йўналтирилган воситалар

Кредит суммасини гаров суммасига нисбати чеклови (LTV)

Кредит суммасини гаров суммасига нисбати чеклови қарз олувчилар олиши мумкин бўлган максимал кредит суммасини гаров сифатида хизмат қилувчи кўчмас мулк қийматига нисбатан чеклаш орқали қарз олувчиларнинг

хатарларга бардошлилигини оширишга хизмат қилади. Кредит суммасини гаров суммасига нисбати чеклови қарз олувчи олиши мумкин бўлган кредит миқдорини бевосита камайтиради.

Кредит тўловининг ёки қарзга хизмат кўрсатишнинг даромадга нисбати чеклови (PTI/DSTI)

Кредит тўловининг ёки қарзга хизмат кўрсатишнинг даромадга нисбати чеклови қарз олувчиларнинг даромадига нисбатан қарзга хизмат кўрсатиш тўловларини чеклаш орқали қарз олувчиларнинг бардошлилигини оширишга қаратилган. Ушбу чекловлар қарз олувчининг даромадига нисбатан олиши мумкин бўлган кредит суммасини камайтиради.

Кредит ёки қарз суммасини даромадга нисбати чеклови (LTI/DTI)

Кредит ёки қарз суммасини даромадга нисбати чеклови уй хўжаликлари олиши мумкин бўлган қарз суммасини даромадга нисбатан қатъий белгиланган баравар миқдори билан чеклайди. Бунда, кредит суммасини даромадга нисбати чеклови маълум бир кредитни камраб оладиган бўлса, қарз суммасини даромадга нисбати чеклови жисмоний шахсларнинг қарз мажбуриятларининг кенгроқ доирасини ҳисобга олади.

Капитал воситаларнинг трансмиссион каналлари

Марказий банк тизимли хатарнинг юзага чиқиши даврида макропруденциал капитал воситаларини қўллаш орқали капитал захираларини кўпайтиришга ҳаракат қилади. Бунда, макропруденциал капитал воситалари банк тизимининг бардошлилигини оширади ва натижада, бевосита молиявий барқарорликни таъминлашга ҳисса қўшади. Ушбу капитал захираларидан икки мақсадда:

- биринчидан, юзага келган йўқотишларни қоплаш;
- иккинчидан, молиялаштириш етарли бўлмаган ҳолатда янги кредитлар ажратишга имконият яратиш ва шу орқали реал иқтисодиёт ҳамда барқарор иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаш учун фойдаланиш мумкин.

Ликвидлилик воситаларининг трансмиссион каналлари

Марказий банкнинг макропруденциал ликвидлилик ҳамда капитал воситаларининг трансмиссион каналлари деярли ўхшаш. Макропруденциал ликвидлилик воситасининг биринчи тўғридан-тўғри трансмиссион канали молиявий тизим бардошлилигини ошириш орқали молиявий барқарорликни таъминлашга кўмаклашишдир. Марказий банкнинг ликвидлилик воситалари банклардан кўпроқ ликвид активларга эга бўлишини, ликвид бўлмаган активларини камайтиришни ва кредит муддатларини қисқартиришни талаб этади (IMF, 2014).

Макропруденциал ликвидлилик воситаларининг иккинчи трансмиссион канали кредит циклини юмшатишдир. Банклар ликвидлилик воситаларининг қатъийлашишига жавобан 1) депозит жалб қилишни (барқарор молиялаштириш) ошириши ёки 2) янги кредитлар ажратишни қисқартириши мумкин Қарздорларга йўналтирилган воситаларнинг трансмиссион каналлари

Қарздорларга йўналтирилган воситалар қарз олувчиларнинг гаров қиймати (LTV) ёки даромадларига (DSTI ва PTI мисолида) кўра олишлари мумкин бўлган кредит қийматини чеклаш орқали бевосита таъсир кўрсатади. Қарздорларга йўналтирилган воситалар қарз олувчиларнинг буферларини кўпайтириш ва дефолт эҳтимолини (PD) камайтириш орқали қарз олувчиларнинг бардошлилигини оширади.

Марказий банк макропруденциал сиёсатни амалга оширишда қуйидаги асосий тамойилларга таянади:

Мустақиллик. Макропруденциал сиёсат Марказий банкнинг бошқа функцияларидан, хусусан, пул-кредит сиёсати ва пруденциал назорат, шунингдек, бошқа давлат ташкилотларининг аралашувидан мустақил равишда амалга оширилади.

Шаффофлик. Марказий банк макропруденциал сиёсатни амалга оширишда молия тизимининг барча иштирокчилари ва жамоатчилик учун амалга оширилаётган чора-тадбирларни тушунарли ва очиқ бўлишини таъминлайди.

Ҳаракатсизликдан (муносабат билдирмаслик) қочиш. Макропруденциал чораларни эртароқ қўллашдаги эҳтимолий йўқотишлар бир дона юз берган молиявий инқироздаги йўқотишларга нисбатан анча кичик ҳисобланади. Шунга кўра, Марказий банк тизимли хатарлар аниқланганидан сўнг ўз вақтида макропруденциал чораларни кўриб боради.

Қатъий қоидага асосланмаган (мослашувчан) бошқарув. Марказий банк сиёсатининг қарорлари, биринчи навбатда, қоидаларга асосланади. Бироқ, хатар кўрсаткичларининг огоҳлантирувчи ишоралари мукамал бўлмаслиги ҳамда турли кўрсаткичлар бир қатор трансмиссион каналлар орқали турли хулосаларга олиб келиши мумкинлиги сабабли, Марказий банк ушбу қарорларни қабул қилишда аниқ маълум бир механизмга таянмайди. Бундай ҳолларда, қатъий қоидаларга асосланган таҳлиллар (кўрсаткичлар олдиндан ўрнатилган чегараларга етганда) Марказий банкнинг эксперт хулосаси асосида қайта кўриб чиқилиши мумкин.

Марказий банкнинг макропруденциал сиёсатини амалга ошириш узлуксиз давом этадиган тўрт босқични ўз ичига олади .

- 1) Тизимли хатарларни аниқлаш ва баҳолаш;
- 2) Воситаларни танлаш ва уларни мослаштириш;
- 3) Қарор қабул қилиш ва воситаларни қўллаш;
- 4) Сиёсат таъсирини баҳолаш.

Тизимли хатарларни аниқлаш ва баҳолаш

Мавжуд ва юзага келиши мумкин бўлган потенциал тизимли хатарларни аниқлаш ҳамда уларни баҳолаш Марказий банкнинг макропруденциал сиёсатни амалга оширишдаги дастлабки кадам ҳисобланади. Тизимли хатарлар бир қатор миқдорий кўрсаткичлардан фойдаланган ҳолда аниқланади. Ушбу кўрсаткичлар асосий ва қўшимча тўпламларга бўлинади.

Қарор қабул қилиш ва воситаларни қўллаш

Макропруденциал воситаларни жорий этиш бўйича қарор Марказий банк Бошқаруви томонидан қабул қилинади. Макропруденциал воситаларни жорий қилишда воситаларни танлаш ва мослаштириш босқичида уларнинг даражаси мослаштирилиб, қамрови эса мос тарзда олдиндан белгилаб қўйилганлиги назарда тутилади. Ушбу босқичда макропруденциал воситаларнинг кутилмалар трансмиссион каналига алоҳида эътибор қаратилади.

Сиёсат таъсирини баҳолаш

Ушбу босқич қуйидагиларни баҳолаш орқали амалга оширилади:

- 5) воситаларнинг бардошлиликка таъсири даражаси;
- 6) кредит ва активлар нархи динамикасига таъсири;
- 7) бозор иштирокчиларининг хатарларни бошқариш услубига таъсири;
- 8) тартибга солиш арбитражи ва оқимлар.

Хусусан, амалдаги ҳамда янги ажратилган кредитлар қолдиғини кредитни гаровга нисбатларининг (LTV) аввалги тақсимотида кўра таҳлил қилиш орқали қарздорларга йўналтирилган воситаларнинг бардошлиликка таъсирини баҳолаш мумкин.

Шунингдек, Марказий банк макро стресс-тестни амалга ошириш орқали бардошлиликни баҳолайди. Кредит ва активлар нархи динамикасида бўлган таъсирини воситаларни қўллаш учун сигнал сифатида фойдаланиладиган хатар кўрсаткичлари, активлар нархи ва кредитлар ўсишини баҳолаш орқали аниқлаш мумкин. Мазкур кўрсаткичлар бозор иштирокчиларининг хатти-ҳаракатларидаги ўзгаришларни баҳолаш учун ҳам қўлланилади.

Макропруденциал сиёсат - тизимли хатарларни чеклаш ва уларнинг салбий оқибатларини юмшатиш, иқтисодиётнинг барқарор фаолият юритишини таъминлайдиган буферлар жорий этиш орқали молиявий тизимнинг барқарорлигини оширишга қаратилган ҳаракатлар мажмуасидан

иборат. Макропруденциал сиёсат қуйидагилар билан тавсифланади: (а) унинг мақсади тизимли хатарларни чеклашдан иборат; (б) қўлланилиш доираси индивидуал институтларга эмас, балки бутун молиявий тизимга (жумладан, реал ва молиявий секторларнинг ўзаро муносабатларига) қаратилган сиёсатдир; (с) биринчи навбатда, тизимли хатарларнинг манбаларига йўналтириш учун мослаштирилган пруденциал воситалардан фойдаланади.

Макропруденциал сиёсатнинг трансмиссион (узатиш) каналлари - макропруденциал сиёсатга доир қарорларнинг молиявий тизим бардошлилигига ва кредит циклига таъсир қилиш каналлари ҳисобланади. Макропруденциал сиёсат воситаларининг қатъийлаштирилиши молиявий тизим ва реал иқтисодиётга нарх, миқдор, бардошлилик ва кутилмалар каналлари орқали узатилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги Қонун. № ЎРҚ-582 Қонуни. 11.11.2019 й.

2.Ўзбекистон Республикасининг “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида”ги № ЎРҚ-578 Қонуни. 01.11.2019 й.

3.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. 2018 йил 19 феврал.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 9 январдаги ПФ-5296-сон “Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

5.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 23 мартада қабул қилинган “Банк хизматлари оммабоплигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3620 Қарори.

6. Банковское дело и банковские операции: учебник /М.С.Марамыгин, Е.Г.Шатковская, М.П.Логинов, Н.Н.Мокеева, Е.Н.Прокофьева, А.Е.Заборовская, А.С.Долгов; под ред М.С.Марамыгин, Е.Г.Шатковская; Министерсво науки и высшего образования Российской Федерации,

Уральский государственный экономический университет. –Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2021. -576 с: ил.-Библиогр.:с 504-512.-100 экз. – ISBN 978-5-7996-3104-8. – Текст: непосредственный.

7.Банковское дело. Учебник / У.Азизов, Т.Каралиев, Т.бобокулов, Ш.Абдуллаева, О.Сатторов, З.Холмухаммадов, У.Ортиков, Д.Саидов, И.Куллиев, И.Рахмонов, М.Эгамова, Ш.Давирова, Ш.Азимова; -Т.: “Iqtusod-Moliya”, 2019 . -720 с.

8. Банковские информационные системы и технологии: учебник / коллектив автор; под ред О.И.Лаврушина, В.И.Соловьева. –Москва: КНОРУС. 2020. 528 с.-(Бакалавриат).

9. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг расмий сайти С